

լով՝ արձակուեցաւ հանդերձ շնորհակալութեամբ Ատենիս . իսկ Նորա տեղը երէցփոխան որոշուեցաւ, եւ Առաջնորդական Ատենիս կարգադրութեամբը հաստատուեցաւ, նոյն հասարակութեան մէջէն Կարապետ Պապիեան :

Փետրուարի 25. — Եւպատորիոյ եկեղեցւոյն դպիր Գաբրիէլ Զաքարեան՝ ըստ խնդրոյ իւրում փոխադրուեցաւ իդպրութիւն եկեղեցւոյն Խարսու քաղաքի :

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Որես շոգենաւին պատահարը .

Կովկասու քաղաքներէն քանի մի պատուաւոր անձինք լսած լինելով անցեալ Գեկտեմբեր ամսոյն հին Որեստ անունով շոգենաւին հանդիպած ցաւալի պատահարը, զանազան նամակներով կիսողքէն մեզնէ հաւաստի տեղեկութիւն այն փորձանքին վրայ . եւ որովհետեւ ձախորդ լուրը շուտ կտարածուի եւ շատ մարդու եւս կրնայ տարապարտ սգոյ եւ տարակուսանաց պատճառ լինել, մանաւանդ այն օրերը ճանապարհորդ ունեցողներուն, վասն որոյ հարկաւոր համարեցանք այն փորձանքին հանգամանքը համառօտիս այս տեղ դնել, որպէս զի մեռնողներուն հետ նաեւ կենդանի մնացած մարդիկ մեռեալ չհամարուին, եւ եղած վնասը աւելի կամ պակաս չհասկըցուի :

Որեստ շոգենաւի Փորիէն դէպի Օտեսսա դառնալու աւանը Գեկտեմբերի առաջին օրերը, այս տարուան ծանր ձմեռան ցուրտ եղանակին մեծ ալիւժութեան կ'անդիպէ . եւ որովհետեւ Կերչի նաւահանգիստը սառած էր, կ'նարկադրի Քեոզոսիս գալու : Քաղաքիս նաւահանգստին քառասուն վերսք մնացած, ամսոյն հին զիշերը կարգէ դուրս սաստիկ մրրկախառն ձիւնի կրօնուի, ու մառախուղ կպատէ ծովուն ու ծովեզերքին երեսը . եւ շոգենաւը որ արդէն ծովեզերքէն շատ հեռու չբալքը, չտիւնէ աւելի կ'մտնեայ ցամաքին, ու աւաղին վրայ կ'նստի : Նաւապետը հարկ կ'նամարի հրաման տալ ճանապարհորդներուն որ դուրս ելնեն, ու ցամաքով Քեոզոսիս եւ կամ մօտ գիւղերը երբան, ազատին այն մեծ փորձանքին : Այն լսելով՝ ողորմելի ճանապարհորդաց մեծ մասը եւ քանի մը նաւաստիք կ'լինեն նաւէն դուրս . բայց բուքի եւ մրրկի բռնուած՝ չգիտեն թէ ո՞ր կերբան, որովհետեւ ճանապարհները ձիւնով ծածկուած էին :

Եօթնասուն հոգւոյ չափ են եղեր կշռողները . բայց յետ սակաւուց մէկգնկ կորսնցներէն՝ կերբան դէպի այլ եւ այլ կողմեր, ու որ տեղ հինգ հոգի կ'ընկնին, որ տեղ տասը, որ տեղ քսան, եւ այնպէս ցիր ու ցան կ'լինին :

Երկրորդ օրը նաւապետը իմաց տուաւ Քեոզոսիս . այս տեղէն իսկոյն ամենայն պատրաստութեամբ դրկուեցան քրտանէն աւելի բալխիւրներ (սանեա, գրգազ), որպէս զի նաւէն ցրուած կամ ապրիս անդին քնկած պաղած ճանապարհորդները առնուն բերեն : Այս ցաւալի լուրը երբ հրատարակուեցաւ . քաղաքիս մէջ, ամէն ազգէ մէկ մէկ երկերկու հոգի ինքնակամ յօժարութեամբ զնացին դէպի այն կողմը

որ փնտռեն փորձանքի եկած մարդիկը եւ զոնեն կամ մեռած կամ կենդանի : Նոցա հետ դրկուեցաւ նաեւ մեր Հայոց քահանայն Արժանապատիւ Տէր Մարտիրոս Շանվերտեան :

Մինչեւ որ այս քաղաքացիք այն կողմերը հասան, գիւղերուն հոգիէն աւելի ձիւններուն մէջ ընկած, բայց կենդանի . սոքա իսկոյն քաղաքիս հիւանդանոցը բերուեցան, եւ կեսէն աւելին արդէն առողջացած են . քսան հոգւոյ չափ եւս ձորի մը մէջ զոներ էր մեռած, զորս Ռուսաց գիւղացի քահանայի մը ձեռքով բազիկ կուտայ երեք փոսի մէջ, տեղ մը վնջ՝ եւ տեղ մը եօթը հոգի խմխմին :

Քաղաքացիները երբ կպատրաստուին դատարկ ետ դառնալու, քանի մը գիւղացի Քարաբներ կուգան իմաց կուտան թէ ուրիշ մեռածներ եւս գտանք : Երբան տեսնեն որ տասնեութը հոգի ձորի մը մէջ իրարմէ մէկ մէկ քիչ հեռու սառած մեռեր են : Անոնցմէ չորս հոգին յայտնի հրեայ լինելով, Հրեայք կ'առնուն կրօնէն . մէկը Քեոզոսիոյ բնակիչ Հայ-կարօղիկ Քաղես Միկոյեան անունով բարերարոյ երիտասարդը, զոր իւր ազգականը կ'առնու կրօնէ քաղաք . իսկ մնացածներուն մէջէն երեքը որովհետեւ Կովկասու բնակչաց մաքուր հագուստով էին, իբրեւ Քիւբիլգեցի Հայեր կ'անձնեն մեր քահանային . այլք անծանօթ մնալով՝ կ'յանձնուին հոռու քահանային որ բաղէ, համարելով թէ անոնք օսմանեան տեղութեան միջի յունադասան ազգերէն են :

Մեր քահանային քաղաք բերած երեք մարմինները ըստ օրինի լուանալն եւ պատնելն ետքը, միւս օրը Սրբազան Առաջնորդին կարգադրութեամբը պատարագով եւ կատարեալ եկեղեցական հանդիսով բաղուեցան սուրբ Գեորգայ եկեղեցւոյն զերեզմանատան մէջ : Հանդիսին ներկայ էր Սրբազան Վիճակաւոր Առաջնորդը, եւ մեր Հայագի բարեպաշտ ժողովրդէն շատ մարդիկ, որ այն ողորմելի տեսարանին վրայ կ'սկսեայք եւ արտասուօք կ'նայէին . տեսնելով երեք առոյգ եւ զեղեցկատեսիլ Հայ երիտասարդներ եւ կեղեցւոյ մէջ իրարու քով մէկ կարգ շարուած պառկած : Ո՞ր սիրտ չլացաւ նոցա վերայ՝ միտք բերելով մանաւանդ այն հանգուցելոց հեռաւոր բարեպաշտ ազգականներն ու ընտանիքը, որոց բերեաւ մտքէն անգամ չէր անցներ այն միջոցին թէ ինչ վիճակի մէջ կ'գտնուին իրենց սիրելիքը : Բայց գիտնալով թէ Աստուծոյ առջեւ ամենեքեան կենդանիք են, յԱստուծոյ կ'մատրքին ննջեցելոց հոգեղոր լուսաւորութիւն եւ ողորմութիւն, եւ նոցա խեղճ ազգականացն ու բարեկամացը մխիթարութիւն :

Այս երեք երիտասարդաց մեկուն քովէն ելաւ իւր առած շոգենաւին տոմսակը, յորում գրուած էր այսպէս . « Տէր Դաւթեանց՝ իրեն երկու ընկերներովը «: Ընկերներուն անունները չիշուած չէին . բայց այժմ Կորի քաղաքին Արժանապատիւ Ստեփաննոս Տէր-Ստեփանեան քահանային զբրած նամակէն ստոյգ կ'երեւի որ պէտք է լինին երեքն եւս Կորեցիք, այսինքն Տէր Դաւթեանց, Խիւրաբեանց եւ Ալեքեանց . ուստի եթէ նոցա ազգականներէն մէկը գալու լինի այս տեղ, նոցա հանդերձներէն եւս կարող է ճանաչել, որ ամբողջ պահուած են քահանային քով : Ասոնցմէ մէկը բարձրահասակ էր, իսկ երկուքը միջահասակ :

Քանի մի օրէն յետոյ շոգենաւին մեզնէ ապրանքները թէ եւ սրբալցին բերին քաղաքիս շոգենաւուց Պաշտօնա-

բանք, բայց ցուցակները կորսուած լինելով՝ յայտնի չեղաւ. քէ ով էին վնասուող մարդիկը. իսկ նիւանդանոցը եւլած մարդկանցմէ հնար չեղաւ ստուգիւ իմանալ, որովհետեւ նոքա տաճիկ եւ հոգում էին՝ Տրապիզոնէն եկող, եւ մէկը Մշեցի Հայ, ուստի անձամբ էին Կովկասու բնակիչ Հայերուն։ Կեր. Առաջնորդը անձամբ գնաց տեսաւ. նիւանդանքը, հարցմունքները բրտաւ, միտքարեց, բայց ստոյգ տեղեկութիւններ չկրցաւ առնուլ։

Մէկ ամիս յետոյ հազիւ առնուեցաւ Փոքիի Պաշտօնարանէն անուանական ցուցակը, յորում երեւցան այն երեք Կորեցի Հայերը, *Տէր Դաւթեան, Խիբարով, Օրէլով*, եւ Ախլցիսացիք Ս. Սահակեան, Խ. Շիշմանեան եւ Մ. Փօստեան. երեք հոգի եւս՝ *Մուրվանով, Նազարով* եւ *Զիսրիքով*՝ զեռ յայտնի չեն մեզ քէ որ տեղացի են, քէ եւ մականաններուն նայելով՝ պէտք է սոքա եւս լինին Ախլցիսացի՝ Հայ-կարօլիկ ժողովրդէն։

Հիւանդանոցը դրուածներուն մեծ մասը առողջացան՝ փութաջան խնամք եւ աշխուրջ հսկողութեամբ տերութեան բժիշկներուն, եւ հոգացողութեամբ ամենայն պիտոյից նոցա. մնացեալներուն մէջէն երկրորդ նաւապետին երկու ոտքերը եւ ձեռքերուն ինք մասը հարկ եղեր է կտրուել։ Նոցա մէջ գտնուած հայազգի Մշեցի Գրիգոր անունով երկտասարդ մարդուն եւս երկու ոտքերը կտրեցին, բայց ինքը բաւական առողջ է, եւ քանի մը ամսէն փայտէ ոտքերով պէտք է զրկուի ողորմելին իրեն հայրենիքը. երկու Տաճկաց ալ ոտքերուն քանի մը մատերը կտրեցին։

Իվերջոյ այս եւս չմոռնամք իշխել, որ երբ Թեոդոսիոյ մէջ գտնուող Օսմանեան Դրան հիւպատոսի գործակատարը՝ իրենց հպատակ հիւանդներուն խեղճութիւնը յայտնեց հեռագրով Պօլսոյ կառավարութեանը, հրաման ընդունեցաւ որ առանց խնայելոյ՝ հիւանդներուն ամենայն հարկաւոր պիտոյքը հոգայ, եւ ամէն մէկուն ախորժակին յարմար կերակուր, մինչեւ անուշեղենը եւս առատօրէն շնորհէ. եւ այսպէս մինչեւ ցայժմ մեծ խնամքը նոցա ամենայն պակասութիւնը կ'հոգացուի։

Կովկասու կողմէն եկող ճանապարհորդաց ապրանքներուն ցուցակն եւս այս է, յորմէ կիմացուի ուս ինչ ունեցածը.

Թիբարով, } իրենց անունովը բան մը չունին.
Տէր Դաւիթով, }
Մուրվանով, }
Զիսրիքով, }
Նազարով, — ունի 4 կտոր ընկուզի փայտ եւ 2 *բայ* ⁽¹⁾
մօրք, որ զրկուած է Կերջ։

Ս. Սահակով, — ունի 14 *բայ* մօրք. ետ դարձուցեր են Կերջ, որովհետեւ ապրանքը հոն պիտի հասնի եղեր։

Շիշմանով, — մէկ *բեմպէլիք*, զրկուած է Օտեսաս։

Փօստեանով, — մէկ *բեմպէլիք*, 5 սնտուկ զանազան ապրանք. 21 *բայ* մօրք, 2 տօպրակ *բեմպէլիք*, 6 *բայ*

լուսխոտ (*հիրէ օրու*). 2 սնտուկ ապրում քել, եւ երկու *բայ* կեռասի ձիւղ (*չըպուխ քիրազ*). Ինչ տեսակ լիւնեյր յայտնի չէ, այլ այսպէս գրած է *парок*, որ է ձիւղ կամ զաւազան։

2եմք կարող վերջացընել այս ցաւալի տեղեկութիւնները առանց յայտնելու մեր փափաքը, որ Որեստի փորձանքովը իրենց ընտանիքէն՝ հայրենիքէն ու կեանքերէն զրկուած, եւ այն գրեթէ անմարդաբնակ ծովեզերքը Թաղուած Հայերուն ազգականները փոյթ ունենան՝ կամ նոցա մարմինները հանել տալով՝ ազգային եկեղեցւոյ գերեզմանատուն մը փոխադրել տալու, եւ կամ գոնէ նոյն տեղը նոցա վրան շիրիմ կանգնելու կամ գերեզմանաքար մը ձգելու՝ հանդերձ վայելուչ արձանագրութեամբ։

ՔԱՂԱՍԱՆ 30ՐԱԳՐՈՒԹԵՆԷ 1858 ԱՄԻՆ.

(Շարայարութիւն.)

Յունիսի 20. — Վիճակիս Գերապատիւ Առաջնորդը անձամբ երթալով ինսիսիշեւան, աւարտեց ամենայն յաջողութեամբ եւ հասարակաց հաւանութեամբ՝ այն եկեղեցական դրամոց խնդրոյն ծանր գործը, որ քաղաքին ժողովրդօրը մէջ քանի՜ տարիէ իվեր երկպառակութեան եւ զանազան խռովութեանց պատճառ էր։ — Այն խաղաղութեան պտուղն եղաւ նաեւ Խալիպեան Յարութիւն Աղային ազգային ուսումնարանի մը համար ըրած երեւելի նուիրատուութիւնը, որ արդէն յայտնի է ամենուն, եւ մեր ուրիշ անգամ եւս տեղնիտեղը պիտի հրատարակեմք՝ հանդերձ վաւերական եւ հաւաստի վկայութեամբք։

Յունիսի 21. — Առաջնորդական Ատենիս Անգամ Աբէլ Վարդապետն Մխիթարեան, ըստ իւր խնդրանացը արձակեցաւ պաշտօնէն եւ ուղեւորեցաւ իՍ. Էջմիածին։

Յունիսի 28. — Ընդհանուր շրջաբերական հրամանաւ հրատարակուեցաւ Վիճակիս քահանայից, եւ նոցա ձեռքովը ծանուցուեցաւ ամենայն ժողովրդականաց նախիշեւանի, Պեսսարապիոյ եւ Տաւրիկեան գաւառիս, Թէ Թիֆլիզեցի Քալինէ Զաւլափաճեան բարեպաշտ իշխանուհին, աստուածահաճոյ նուիրատուութեամբ ընծայեր է յանուն սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի հինգ հազար ռուպլի արծաթ. այս գումարը այժմէն Թիֆլիզու հասարակաց խնամարկութեան դրամանոցը աւանդեր է, եւ սուրբ Աթոռոյն անունով առած մուրհակը Սիւնիֆոդոսին զանձարանին յանձնելով՝ պայման դրած է Էջմիածնի Սիւնիֆոդոսին հետ որ նախ՝ մինչդեռ ինքը կենդանի է՝ այս գումարին տոկոսիքը իրեն տրուի, որպէս զի անկարօտ ապրի. իսկ իւր մահուանէն ետքը մնայ սուրբ Աթո-

(1) *Թայ*, հակ. товарище жето небольшое. — *Թեմպէլիք*, մեծ պայտակ, *հեպիլիկ*, խուրձ, կամ *խուրձին*, քերտայնայ սայա. — Սնտուկ, *սանտրզ*, *шнурок*.